

Alena Zachová

Stanislav Zedníček v kontextu české poezie

Přistoupíme-li na tradiční členění literatury podle směru, k němuž je autor přiřazován, či podle generační příbuznosti, poezie Stanislava Zedníčka je celkem právem dávána do souvislosti s tzv. halasovsko-holanovskou linií. Již ze samotného běžně užívaného označování této generace je zřejmé, že právě F. Halas a V. Holan ve své tvorbě nejvýrazněji reprezentují básnickou generaci hlásící se do literatury novými tématy i výrazovými prostředky ve 30. letech. Sledujeme-li vůdčí osobnosti, které vnímáme nejen jako umělecké individuality, ale i jako typické představitele dané doby, můžeme autory označit jako velké nebo malé, více významné nebo okrajové. Halasova i Holanova tvorba je skutečně reprezentativní co do množství i rozmanitosti, vedle poezie se oba věnovali také překladatelské činnosti, patří k našim nejznámějším básníkům a těžko si lze např. představit, že by jejich verše chyběly v čítankách.

Téměř nic z toho neplatí pro Stanislava Zedníčka, generačně mladší básník (ročník 1914) sice také začal publikovat ve 30. letech, s F. Halasem, a zvláště s V. Holanem, ho pojila nejen umělecká, ale i lidská vřelá sounáležitost, avšak v době, kdy dozrával k vydávání prvních sbírek, vypukla 2. světová válka, v 50. letech byl z politických důvodů uvězněn, a tak se jeho vstup do literatury stále opožďoval a komplikoval¹. Faktem asi zůstane, že při současném způsobu posuzování a hodnocení literatury by Stanislav Zedníček do skupiny tzv. velkých autorů zřejmě nepatřil. Tuto klasifikaci však můžeme také pozměnit a vycházet ze skutečnosti, že texty všech členů každé umělecké generace tvoří svébytný celek, bez něhož nelze jednotlivce vůbec

¹ Knižně mu vyšly sbírky – *Dopisy Albíně*, Praha 1947, *Přítomí srdce*, Československý spisovatel, Praha 1969, *Větrná zátiší*, Praha 1974 a *Na doslech pramene*, Praha 1984.

hodnotit, vyjádřeno např. slovy T. S. Eliota² lze říci, že se vznikem každého uměleckého díla se zároveň něco stane se všemi předchozími díly, jež společně vytvářejí řád, který se vstupem dalšího textu vždy nově modifikuje. V tomto případě pořadí podle významu autora ztrácí na smyslu a naopak nás musí zajímat, čím novým tento celek každý z nich obohatil, což platí i pro halasovsko – holanovskou generaci, aniž bychom tím oslabovali význam jejích hlavních představitelů. Dalším důvodem zájmu o Stanislava Zedníčka je i fakt, že je zřejmě nejstarším žijícím a píšícím příslušníkem této generace (v letošním roce se dožil 85 let), proto lze sledovat proměny a směřování jeho poezie od 30. let prakticky až do současnosti.

Pro poezii Zedníckovy generace je typické introvertní směřování, do jejího centra se dostává sebereflexe jako způsob řešení existenciálních problémů a tématem se stává slovo, které se prezentuje v různých protikladech³. Studie zabývající se jejich poezií zdůrazňují především nejednoznačnost výrazu – např. Sylvie Richterová⁴ v Holanových verších nachází dichotomie (život/smrt, ticho/promluva), které však nejsou vyhraněné, ale vytvářejí neustále se přeskupující prostor paradoxů, Marie Kubínová⁵ hovoří o typické halasovské významové nesnadnosti coby výrazu básnickovy zodpovědnosti nebo Zdeněk Kožmín⁶ upozorňuje v souvislosti s Holanovou poezií na velkou frekvenci určitých časových schémat, která jsou zdrojem unikavosti a nepostižitelnosti dění, ale zároveň nabývají metaforické konkrétnosti, která však ústí do maximální abstrakce.

Podobné poetické principy obsažené v poezii Stanislava Zedníčka potvrzují jeho generační příslušnost, shodná je složitá, až expresivní metaforika,⁷ která koresponduje s nejednoznačností a nesnadností výrazu a zároveň i se zvláštním využíváním deminutiv typických právě pro jeho verše (např. typu „*píštění dravčích tlamiček/ na zvednutých bříškách žen – zbabělá lhostenost/ staženou řítí/ vydechuje strach – ode všad tleská bahno – prasklá tma vyschlé studně*“ ze sbírky *Přítímí srdce*), charakteristické jsou dále motivy slova a mlčení (např. „*mluvili jsme spolu?!/ nebo jsme se setkali/ jen mlčením – mlčíme sami se sebou – strach ze znelidštělých slov/ naostřil v nás ticho – tajemství neodolatelného smutku/ vrostlo do mlčení*“ ze sbírky *Na do-*

² Eliot, T. S.: O básnictví a básnících, Praha 1991, s. 9–13.

³ Blíže viz Kubínová, M.: Sebereflexe tvůrčího subjektu a téma slova v poezii třicátých let, in: *Proměny subjektu I.*, Praha 1993, s. 103–130.

⁴ Richterová, S.: Polyfonie v poezii Vladimíra Holana, in: *Ticho a smích*, Praha 1997, s. 151–164.

⁵ Kubínová, M.: viz c. d.

⁶ Kožmín, Z.: Drama lyriky, in: *Studie a kritiky*, Praha 1995, s. 186–191.

⁷ K motivice Zedníckovy poezie blíže viz Zachová, A.: *Básník Stanislav Zedníček, Česká literatura 1995*, s. 537–543.

slech pramene). Smyslové vnímání a zároveň jeho absence objevující se zvláště u V. Holana, se v Zedníčkově poezii projevuje především velkou frekvencí motivů těla a tělesných pocitů, které oběma směry – dovnitř i vně – propouštějí impulzy, skrze něž básnický subjekt komunikuje se světem a svět komunikuje s ním (např. „*srdce v blestcích – moje krev oblévá všechna místa země – každý můj nerv je napjat do vesmíru/ každé vdechnutí přibližuje hvězdy*“).

V Zedníčkově poezii můžeme pozorovat také další podstatný rys meziválečné poezie, a to proměnu významu krajiny v krajinnost⁸, v němž se motivy krajiny zhušťují do stále obtížněji srozumitelné šifry a básnické zkratky. V uvedených rovinách je poetika Zedníčkovy poezie porovnatelná s poetikou jeho generačních druhů. Vedle toho, co lze vyabstrahovat jako typické pro poetiku doby, problémy i způsob vztahování se k nim, můžeme však v Zedníčkově poezii vysledovat i ryze osobní vývojovou linii.

V básnických skladbách ze 40. let Podzim a housle nebo Jeřáby (později zařazených do sbírky *Větrná zátiší*) můžeme zřetelně sledovat výše zmíněné motivy krajinnosti, charakteristický je především způsob lidského prožívání skrze výrazně expresivní obrazy personifikované přírody (např. „*bláto hnísalo na prasklých žebrech brázd ? zlomené kosti natě se opíraly o hroudy – mraky se do sebe zaklínily – až moje žíly puknou a budou vyvrženy z kloubů, tak jsem stál pod pahorky – moje nohy byly zabořeny v zblátilé zemi – cítil jsem, jako by se mraky napjaly až k prasknutí*“ Podzim a housle). V pozdějších letech dochází k definitivnímu přechodu od vztahování se k přírodě ke vztahování se sama k sobě, např. v básni *Odpoledne u Hamříku* (ze sbírky *Větrná zátiší*) se již motivy přírody – oproti očekávání, které vzbuzuje název básně – prakticky vůbec neobjevují, přírodu můžeme vnímat pouze jako pozadí pro obtížně dešifrovatelné metafory (např. „*dívám se svobodou bezčasí – a tu z veliké výšky/ a přece u samého ucha/ slyším odkudsi známé a jakoby očekávané mávání křídel – věčnost vteřiny*“).

Sebereflexe a její stále zřetelnější přesun z vnějšího prostředí do nitra souvisí nejen s novými motivickými okruhy, ale i formální proměnou veršů. Nejvíce je toto směřování zřetelné ve sbírkách *Přítomí srdce* (1969) a *Na doslech pramene* (1984)⁹. Jejich významové okruhy se již netříští nebo nerozbíhají, ale naopak se koncentrují na problémy existence, bytí člověka ve světě. Tento autentický způsob sebeprožívání

⁸ Kožmín, Z.: viz c. d.

⁹ Sbíрка *Větrná zátiší* (1974) nedosahuje jejich kompaktnosti, protože zahrnuje verše z různého časového období.

a především pojmenování tohoto prožívání je kardinálním problémem celého 20. století v rovině lidské, umělecké, filozofické, ale např. i politické. V Zedníčkově poezii se projevuje častými motivy úzkosti, nejistoty, samoty, bolesti, šílenství, tmy i úlevy ap. Tato tematizace je zřejmá již ze samotných názvů sbírek a básní – např. básně *Co bez tebe utrpení* – *Básník je na Zemi zazděn* – *V líhni marného večera* – *Ukolébavka padajícího kamení* – *Když i déšť prosí o ticho* – *Kde umírá násilí otázek*.

Samodanost¹⁰ jevu, tedy rozlišení jevu a specifická podstata jeho prožitku způsobuje, že skutečnost může být vnímána různě, což platí zvláště pro umělecký text. Stanislav Zedníček ve svých verších s upřímností a odvahou prozkoumává hranice možností lidské existence, její propasti, hloubky i výšky (např. ve sbírce *Přítmi srdce* „*Chci nejistou cestu / naprosté upřímnosti/ až do mlčení z úžasu/ že život je/ nesmrtelnou nadějí* (Prostě) – *Domlčena je žádost o bolest Ta žízeň žízeň po Bohu* (Ze dna studně) – *Hledám sám sebe/ bloudím v sobě* – *Děsím se Pane* – *Vylidnil jsem zemi/ Opustil jsem člověka/ Vyprahlost pouště/ dno propasti/ jsou mou zemí*“ (Žalm).

Tato jeho reflexe, hledání, tážení i tápání, nikdy neprobíhající lineárně, může nebo nemusí být přijata, proto se lze setkat i s názorem např. Milana Blahynky¹¹, který tyto verše označil za setmělé a zahořklé, příliš abstraktní, v nichž je mnoho uhranutí, samoty a siroby. Můžeme však tento typ poezie také chápat nikoliv pesimisticky, ale naopak jako jedinou cestu k otevřenosti bytí. Bez ochoty setrvat a snést extrémní existenciální stavy jako např. smrtelnost, strach, smutek, ale i milost, by člověk neexistoval jako člověk. Ochota k úzkosti ho osvobozuje od odcizujícího způsobu existence. Při snášení úzkosti se podle Martina Heideggera¹² uvolňují vazby k druhým a člověk je vržen zpátky k sobě samému. Tyto stavy nutně prožívá člověk sám, v Zedníčkově poezii se samota objevuje se všemi možnými konotacemi (např. „*Vyplakat sebe/ v sobě a Bohu* (Do času) – *Sám se svým strachem/ sám se svou žizní/ Docela sám* (Před Velkým pátkem) – *Se všemi sám/ se všemi spojen*“ (Jednoho dne). V uvedeném způsobu výpovědi vystupuje do popředí také zranitelnost¹³, otevřenost k propastem v člověku, vzniká napětí mezi pohnutkami a protiklady vnitřních tlaků a tendencí. To všechno souvisí nejen s citlivostí, úzkostí a zranitelností, jimž se člověk vystavuje a básník i zveřejňuje, ale také s niterností a hloubkou prožitku.

Adekvátně k tématu se utvářel i Zedníčkův verš po formální stránce, dialog vedenný sám se sebou, maximálně rozmluva s něčím, co člověka přesahuje (nemusí jít nut-

¹⁰ Mathauser, Z.: Text a samodanost, in: *Mezi filozofií a poezií*, Praha 1995, s. 23–30.

¹¹ Blahynka, M.: Verše setmělé a zahořklé, *Rovnost* 19. 6. 1985.

¹² Blíže Janke, W.: *Filosofie existence*, Praha 1994, s. 197.

¹³ K tématu např. Guardini, R.: *Těžkomyslnost a její smysl*, Kurs 25, Stará Říše na Moravě 1932.

ně o Boha), utvářel verš stále zřetelněji jako modlitbu, přerůstající v mnoha případech až do litanie (např. od náznaků ve sbírce *Větrná zátiší* „*Kdo mnou vrůstal k nevědomí/ Kdo mnou marně zvedal srdce/ Kdo mnou náhle zhasl světlo* (Když odklopím víko vůně) – až po sbírku *Přítímí srdce*, kde se již projevuje ve zřetelnější podobě – *dej Pane ať mohu/ navždycky rozloučit se/ s tmou* (Kino) – *Pane/ vidíš tu zkázu?/ Jsem tu/ na dně své propasti/ slepý/ a zoufalý*“ (Žalm) – v poslední sbírce *Na doslech pramene* už autor ve většině případů ani necítí potřebu dodržovat strofy a básně představují jakýsi jediný výpovědní celek, i když celkové ladění této sbírky není tak naléhavé, jako tomu bylo ve sbírce *Přítímí srdce*).

Nakumulované prvky – motivické i formální – typické pro poezii Stanislava Zedníčka nalezneme v rozsáhlé básni *Poslední hodiny starého roku* ve sbírce *Přítímí srdce*. Můžeme říci, že jde o ukázkový text, najdeme v něm všechny závažné existenciální motivy a obsahuje také charakteristické formální uspořádání i se všemi jeho zdánlivými rozpory. Na jedné straně se totiž v Zedníčkově poezii setkáváme stále častěji s verši jako jednotlivými celky, na druhé straně inklinuje k fragmentaci, což souvisí ve významové rovině až s gnómičným způsobem vyjadřování. Fragmenty nazývá sám autor krátké básně, které se v poslední sbírce již neobjevují, báseň *Poslední hodiny starého roku* je vizuálně rozčleněna nejen stroficky, ale i čarami, které připomínají právě fragmentaci a zdůrazňují naléhavost oddělení jednotlivých strof. Zmiňovaný litanický ráz básně se projevuje pravidelným opakováním (např. „*odpusť mi tělo, odpusť mi mozků, odpusť mi srdce, odpusťte všichni – bolí mě svět do smutku, bolí mě svět do soucitu*“).

Z významově mnohvrstevnaté básně připomeňme alespoň základní okruhy odpovídající již výše uvedeným motivům – tělo jako prostředník mezi vnitřním a vnějším světem (např. „*studený dům – i s hněvem větru/ visí v mém těle kdesi pod lopatkou – samota hluchoněmá – šedá muka žízně – hrůza z prázdná – všude krvácí samota – horečka je plavba osamělých/ jako trest za dřívější stádnost – vím smrt/ to jediné – žhavý strach z opakovaných umírání – každý sám si tvoří peklo jež ho neopustí*“), vnitřní a vnější dění prožívá básnický subjekt paralelně, tj. jako zápas těla (např. *horečka, pot*) i duše (*mé vyhnanství, vnitřní peklo*). Zajímavé jsou motivy dětství jako připomínka něčeho čistého, avšak definitivně již nedostupného (např. „*vy neviditelní, ještě si mě pamatující/ jako světlé mlčení chlapce – zrazené dětství*“), čas se v básni stává bezčasím (např. „*pro vteřiny jsem jen v kukle času – vteřina za vteřinou padá jako kapky/ na holou lebku vězně léta vězněného – neúprosně se vracejí/ vteřinová staletí smrtelného potu*“).

Všechny tyto roviny odkazují opět k hloubce, složitosti a protikladnosti lidské existence a prožívání i k potřebě celou tuto nebezpečnou cestu, kterou zdaleka není ochoten podniknout sám k sobě každý, pojmenovat a tím i vynést na povrch (např. „*nikdo neví z jakých hloubek/ vystupuje okov mé upřímnosti*“), nemožnost celý tento proces jednoznačně dovršit dokládá i samotný závěr básně („*Nezaznělo ještě pravé slovo v pravé slze/ a všechno světlo zůstává/ mezi Golgotou a Zmrtvýchvstáním*“).

To, co napsal Zdeněk Kožmín o Holanově poezii¹⁴, že totiž jeho básně nechtějí být zprávou o dramatu, ale chtějí být právě tím dramatem samým, platí pro všechny skutečné básníky a platí to i pro Stanislava Zedníčka. Poetiku své generace obohatil neotřelou a expresivní metaforikou a aktualizoval také formální rovinu veršů. Klademe-li si však otázku, překročil-li jako nejstarší žijící autor této generace hranice halasovsko-holanovské poezie, musíme konstatovat, že pravděpodobně nikoliv. Jeho poetika způsobem výpovědi i přístupem ke světu je pevně zakotvená v generaci, s níž ho spojují především podobné životní zkušenosti. V jeho poezii nenalezneme nic z toho, co je typické pro vyjádření existenciální situace mladších básníků hlásících se o slovo o několik desítek let později, jako je především humor, nonsens, ironie a sebeironie nebo hra, což s sebou také přináší nové vyjadřovací možnosti a prostředky.

Potřeba lidské a umělecké opravdovosti a poctivosti Stanislava Zedníčka vnesla do jeho poezie viditelný řád, který mu zajistí trvalé místo mezi významnými básníky.

¹⁴ Viz Kožmín, Z.: c. d. , s. 187.